

Преходът в България

Увод

Определението "посткомунистически" по отношение на някои от страните от бившия "соцлагер" като че ли загуби своята актуалност. Чехия, Полша и Унгария, България и Румъния станаха пълноправни членки на НАТО, а източна Германия се обедини в единна държава със западните германски земи. В началото на века, част от бившите соц страни станаха членки на ЕС, малко по-късно се присъедини и България. За България обаче, разделянето със социалистическата система се оказа много по-трудно и болезнено. Днес България наистина получи международно признание за очевидно напредване по пътя на пазарните и социалните реформи. Но тези успехи не могат да компенсират "класически" посткомунистически ефекти, когато явното ускорение по пътя към модерната демокрация се сменя със забавяне и почти пълно спиране. Колапсът на социалистическия начин на производство е основан на пълното пренебрегване и тоталното ограничаване на индивидуалната инициатива, частната собственост и правата на хората. Това определя и началото на края на този вид система в Европа. Това, което обаче трябва да се спомене, че всяка от страните в ЦИЕ по-различен начин извърши тази промяна, което бе обусловено от самата култура на съответния народ, от нагласата на населението, изходните условия, зависимостта на икономиката и пр.

1. 1. Институционална реформа

Преходът към демокрация и гражданско общество се свързва със свободата, икономически и политически плурализъм и пазарна икономика. Свободата не е нещо абстрактно, а означава конкретно свобода на личното сътворяване на живота, свобода на религията и убежденията. Свобода на професионалния избор, свободна възможност за планиране на личния живот, свободно разполагане с личната собственост, свобода и неприкосновеност на жилището, на писмената и телефонна кореспонденция. Свободата означава в по-общ план сигурност от произволно задържане и гаранция за законно дело пред съд, както и контрол над информацията, която държавата събира за отделните граждани. Тук попада и правото на свободно изразяване на мнението, свободата на пресата, свободата на обединение, правото на равно участие в политическия живот в съответното общество. Всички тези права на свобода, които тук в никакъв случай не могат изцяло да бъдат изброени, трябва да важат като предпоставка за всяко политическо действие. Същността на тези свободи, достойнството на човека, не се

осигурява за всеки по отделно щедро от държавата, а се установява и гарантира от нея и се признава за ненакърнимо и неотменно. В този смисъл, може да се каже, че институционалната реформа у нас беше първоначалната, а и най –успешната в темпорален и ефективен аспект.

1. 2. Земеделска реформа

През последното десетилетие на централизираното планиране и управление селското стопанство претърпя многобройни структурни промени, които бяха неуспешен опит за извеждане на отрасъла от настъпилия застой, а по-късно и явен спад на производството. За извеждането на отрасъла от това състояние бяха необходими не частични реорганизации на отделни структурни единици, а коренна промяна в принципите и методите на управление.

Настъпилите в края на осемдесетте години обществено-политически промени в страната поставиха началото на изграждането на нова обществено-икономическа система подчинена на принципите на пазарно-ориентираното стопанство. Основа за развитие на това стопанство станаха новоприетите закони като Закона за земята, Търговския закон, Закона за кооперациите, Закона за приватизация и др. С това съществено се измени и механизмът на управление на селското ни стопанство от административно-планов към пазарен. Стартира аграрната реформа, която се свързва с възстановяване на правото на собственост върху земята, ликвидацията на старите производствени структури (ТКЗС, ДЗС) и изграждането на нови. Създадоха се условия за появата на реален плурализъм в новоизграждащите се организационни форми, като основа за бъдещото реструктуриране и развитие на селскостопанското производство върху принципите на пазарното стопанство. На 20 юли 1991 г. от Народното събрание беше приет Закон за собствеността и ползването на земеделските земи. Процесът по връщане на земите над 10 г. Всяко ново правителство и Народно събрание променяше и допълваше този закон повече от 30 пъти. На много места поземлените комисии допуснаха грешки. Не беше върната земята на собственици с доказани нотариални актове, намираща се в местности от по-висока категория. В замяна им бе дадена земя в други райони на землището от по-ниска категория. Не се спази закона за връщането на земята на собственика на не повече от 3 до 5 места, а на повече - 10-20 парцела. Това доведе до силно раздробяване на земята в страната - на над 20 милиона парчета (от 3 до 15 декара) с повече от 2 милиона собственици. При тези условия (с изключение на Добруджа) не бе възможно да се прилагат съвременни технологии за механизирана обработка на земята. Това доведе до рязко намаляване на родното земеделско производство, внос от други страни на стоки със съмнително качество и по-високи цени. Днес формираните нови кооперации на собственици или група от тях, арендатори и други сдружения обработват по-малко от две трети от земята. Останалата част са пустеещи земи повече от 15 години. Тези земи не се обработват, силно заплевели,

превърнати в ливади. До голяма степен това им състояние даде отражение върху покупко-продажбите и цените на земята, както и до развитието на бъдещите аграрни отношения. В този аспект, българските политици трябваше да вземат опит от някои бивши социалистически страни, където не политическите страсти, а здравият разум е ръководел процесите на реструктуриране на селското стопанство. В бившата ГДР, настоящата Чехия и Словакия, както и Унгария не се е допуснало раздробяване на земеделската земя, разпродажба на животни и техника, драстичен спад на производството. Напротив цялото имущество на бившите производствени структури е запазено и дори на места е увеличено. Произведената селскостопанска продукция притежава необходимото качество, отговаря на европейските стандарти и значителен дял от нея се реализира в страните от ЕС. За това е спомогнало сравнително бързото решаване на въпросите със собствеността на земята и преустройството на старите крупни селскостопански предприятия в кооперации и капиталови дружества от вида на дружества с ограничена отговорност собственост на бившите собственици, техните наследници от втора и трета генерация, както и работещите специалисти (агрономи, селскостопански инженери).

1. 3. Приватизация

роцесите на раздържавяване в българската икономика характеризира важни страни на реструктурирането на националното стопанство върху пазарни основи. Тяхното практическо осъществяване е в зависимост от редица фактори, като стъпва на основа на различни нормативни документи.

Приетият през месец юни 1987 г. с ПМС № 35 Правилник за колективната и личната трудова дейност на гражданите за допълнително производство на стоки и услуги е начало на приватизационната уредба в страната. Замисълът на този подзаконов правителствен акт беше да играе ролята на инструмент за идентифициране на личната инициатива за стопанска дейност. Мотивацията за въвеждането му до голяма степен е свързана с признанието за криза в държавната икономика и за невъзможността тя да реши редица продоволствени проблеми в областта на услугите на населението. В него могат да се открият два основни момента:

- първо, с този правителствен акт се насърчи стопанската инициатива в плановите тогава рамки на икономиката и държавата;
- второ, чрез този нормативен документ се търсеше преди всичко установяване на

контрол от държавата върху субектите на стопанска инициатива извън държавните структури.

През 1991 г. парламентът прие изключително важния за стопанската практика Търговски закон. Именно той сполучливо уреди възможността държавните предприятия да се преобразуват в еднолични търговски дружества от подходящ тип, а капиталът им да се структурира в акции или дялове, първоначално изцяло притежавани от държавата. Структурирането на държавната собственост във вид на корпоративни ценни книжа с много важна и необходима предпоставка за приватизацията чрез характерните за съвременния капиталов пазар механизми.

В средата на 1991 г. за целите на процеса на преобразуване е приет Закон за образуване на еднолични търговски дружества с държавно имущество.

Като цяло, нормативната уредба на раздържавяването, предшестваща Закона за приватизация, обхвана обективно необходимата подготовка за същинската приватизация и създаде част от предпоставка за началото на приватизационния процес.

Годините на прехода у нас са характерни с противоречиви възгледи и виждания относно приватизацията. Приватизационната политика, по същество винаги отразява господстващите възглед на управляващото мнозинство. Тезата, че “приватизацията е и политически процес с икономически последици”, макар и да не обхваща цялостно богатството на материята на реструктурирането на собствеността, е напълно валидна в преходните икономики.

Във фактологичен план след приемане на Закона за приватизация през 1992 г., у нас са налице многобройни изменения и допълнения на приватизационната уредба (общо деветнадесет до края на 1998 г.). Те характеризират тъкмо противоречивото избистряне на модела на приватизация в страната и закономерно слагат своя отпечатък върху механизмите на провеждане на приватизационния процес и неговия темп.

Първото обобщение, което може да се направи е следното: забавянето или ускоряването на приватизацията в отделни периоди в годините 1992-1999 г., с

произтичащо отражение върху приближението на българската икономика до изискванията на критериите за пазарност, е обективно следствие от провежданата в страната приватизационна политика, а в частност и от нейната конкретизация в модела и механизмите на приватизиране. В съпоставителен план, приватизацията в България се оказва изключително продължителен процес.

4. Банкова криза и валутен борд

Кризата в сектора на държавните банки се подклаждаше от факта, че приватизацията в България започна едва през 1993 година. През това време държавните фирми работеха на загуба, не обслужваха кредитите си, не се реформираха, нито осъществяваха контакти с евентуални западни партньори. В България не бе приет своевременно закон, който да регламентира събирането на необслужваните или просрочени кредити, както и процедура по обявяване във фалит на нередовни държавни платци. Тромавата съдебна система, недоброръководените банкови мениджъри и останалите икономически показатели от периода допълнително нагнетяват обстановката около банковата криза.

Следва да се посочи, че и останалите елементи на финансовия пазар бяха недоразвити. До началото на 21 век, почти нямаше регулации за някои финансови институции като финансови къщи и инвестиционни холдинги. В областта на застраховането дълго време не бе елиминирано неконкурентното предлагане от услуги от страна на държавата. Нямаше стъпки към по-нататъшно подсилване на регулаторната рамка и на институциите по надзора; не се контролираше спазването на законовите изисквания, което дълго време спъваше приватизирането на предлагането на финансови услуги.

За средата на 90-те години на миналия век е характерно ниският брой чужди банки и тяхното последващо оттегляне от банковия пазар, ниската капиталова покриваемост на банките, отрицателните числа на притежавания собствен капитал. Това, заедно с гореизброените фактори доведоха до последващия колапс на българската банкова система и въвеждането на валутния борд.

Заключение

Редица са проблемите, които бяха фактор за недотам успешната реформа на стопанството и обществото у нас. Като главни негативни аспекти могат да се определят изходните условия, при които страната започна своята трансформация. Тези основни фактори, в съчетание с политическа нестабилност от началото на прехода доведоха до банкова криза с мащабно – критични последствия за икономиката и населението; стигна се до размери на трайната безработица, които са твърде високи за Европа; корупция, която е съществена пречка за развитието на стопанството в условията на пазарна икономика. Всичко това е причина за изоставането на България от модерните икономически и социални процеси в съвременна Европа.